

El retaule major de l'església de Sant Feliu de Codines, obra de Pere Cuquet i Joan Basi (1636-1637)

Treballs

Josep Galobart i Soler
Abadia de Montserrat

Les quatre taules de l'antic retaule major de l'església de Sant Feliu de Codines que s'han conservat, pintades per Pere Cuquet l'any 1636, han estat un punt de referència obligat per als historiadors de l'art a l'hora d'estudiar la pintura catalana de la primera meitat del segle XVII. La publicació del contracte del pintat i dau rat del retaule de Sant Feliu de Codines és fonamental per a conèixer la seva història. Permet precisar la cronologia de l'obra, el seu cost i, el que és més important, ens permet saber que no es tracta d'una obra menor del pintor, sinó que és molt més important del que s'ha dit, ja que no eren sis les taules pintades del retaule, sinó quinze. La informació que proporciona el document contractual permet a l'autor de

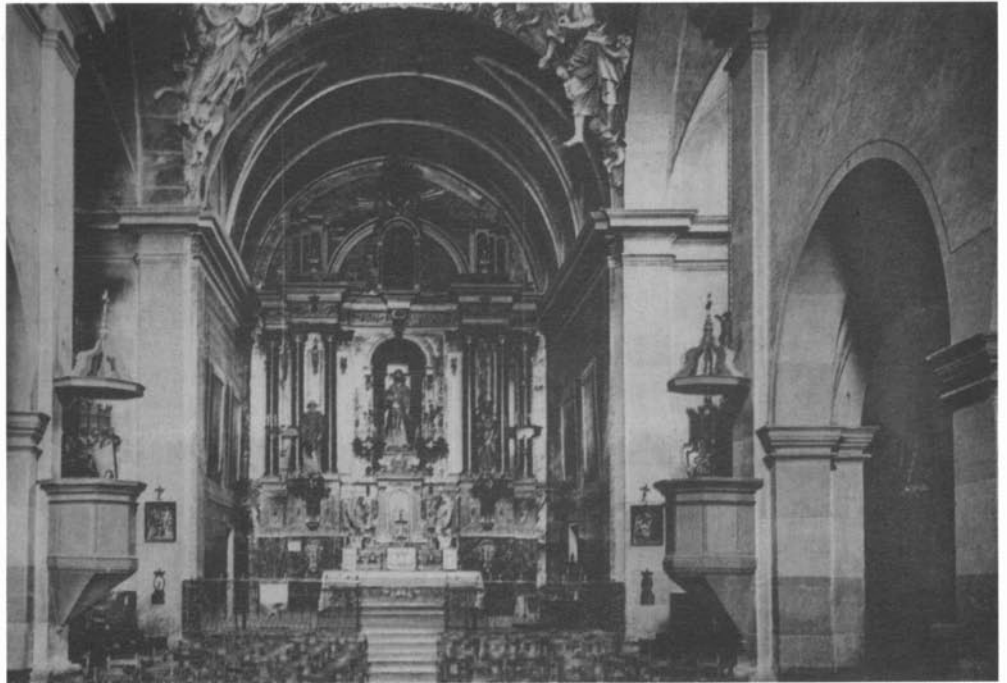
l'article fer dues propostes sobre l'estructura i la iconografia del retaule feliuenc. A més, el contracte documenta una altra obra del pintor Pere Cuquet, les pintures de la trona o púlpit de l'església de Sant Feliu de Codines. I encara ens informa de qui fou el dau ratador del retaule, Joan Basi.

Pere Cuquet ha estat considerat per bona part dels historiadors de l'art català un dels pintors més significatius dels dos primers terços del segle XVII. La valoració i la rellevància que s'ha donat a aquest pintor es deu a l'elogi que en féu el pintor, tracista i historiador barroc Antonio Palomino (Bujalante, 1655 – Madrid, 1726), que qualificà Pere Cuquet d'*excelente pintor*.¹ En la mateixa línia, ampliant la informació sobre

1 Antonio PALOMINO VELASCO: *El Parnaso Español Pintoresco Laureado*, Vol. III, Madrid 1724, pàg. 357-358.

l'obra de Pere Cuquet, Juan Agustín Ceán (Gijón, 1749 – Madrid, 1829), en el seu *Diccionario*, el lloa dient que era un *pintor catalán de gran espíritu y genio en la composición*.² A més, Joan-Ramon Triadó ha remarcat la fama de Pere Cuquet³ a partir de la citació literària que en fa el dramaturg català, coetani del pintor, Francesc Fontanella (Barcelona, 1622 – Perpinyà 1681/1685), en el poema dramàtic en dos actes, *Lo desengany*.⁴ Ultra les citacions de Palomino, Ceán i l'al·lusió de Fontanella, els historiadors moderns de l'art català Josep Gudiol, Santiago Alcolea, J. E. Cirlot,⁵ Joan Ainaud de Lasarte,⁶ Joan-Ramon Triadó⁷ i Joaquim Garriga i Joan Bosch i Ballbona,⁸ l'han valorat pictòricament només a partir de les quatre taules que s'han conservat de l'antic retaule major de la parròquia de Sant Feliu de Codines.

L'aportació més recent i important sobre l'obra de Pere Cuquet és la de Joan Bosch i Ballbona, que ha identificat i documentat les sis teles que el pintor va fer

Interior de l'església de Sant Feliu de Codines, en una imatge feta durant el primer terç del segle XX. (Fotografia: Hemeroteca Municipal Josep Móra de Granollers, HMG)

per al retaule major del convent de la Mare de Déu del Carme de la ciutat de Manresa, unes pintures que s'han conservat, en molt mal estat, al museu de la capital del Bages.⁹ La seva identificació ha contribuït a resituar una mica més l'obra de Pere Cuquet.¹⁰

Les quatre taules que s'han conservat de l'antic retaule major de l'església parroquial de Sant Feliu de Codines foren pintades a l'oli per Pere Cuquet entre els anys 1636-1637. Totes tenen les mateixes mides: 176,5 cm d'alçada per 130 cm d'amplària. Cada

2 Antonio Agustín CEÁN BERMUDEZ: *Diccionario de los más ilustres profesores de las bellas artes en España*, vol. I, Madrid 1800, pàg. 383.

3 Joan Ramon TRIADÓ: «L'època del barroc, s. XVII-XVIII», *Història de l'art català*, Editorial 62, Barcelona 1984, pàg. 40-42.

4 Francesc FONTANELLA: *Lo desengany*, edició a cura d'Anna M. Torrent, Edicions 62, Barcelona 1968, pàg. 30. El fragment del poema que fa referència a Pere Cuquet diu: «I qui és aquell que amb les obres / conèixer-la mai pogué? / Amb tot, per a regalar / mos delicats pensaments, / de sa bellesa gentil / un nou retrato vull fer. / Vinga lo tento i paleta, / vinguen Ros, Arnau, Ripoll, / Casonovas i Cuquet / i, per millor retro-tar-la, / oh, qui en aquest punt tingué / de Guirri lo colorit, / la destresa d'Al-fissent! / Mes, no tinc de fer lo quadre / de vermelló ni blan-quet, / o pinte's ella mateixa / si tals colors requereix.»

5 Josep GUDIOL; Santiago ALCOLEA; J. E. CIRLOT: *Historia de la pintura en Cataluña*, ed. Tecnos, Madrid 1956, pàg. 177 s. Cal remarcar que Santiago Alcolea diu que l'obra de Pere Cuquet a Sant Feliu de Codines és «una obra sin trascendencia, no corresponde a su fama».

6 Joan AINAUD DE LASARTE: «La pintura dels segles XVI i XVII» dins *L'art català*, volum II, Barcelona 1961, pàg. 87-89.

7 Joan-Ramon TRIADÓ: «L'època del barroc, s. XVII-XVIII», volum V, *Història de l'art català*, Barcelona 1984, pàg. 13-14, 19, 40, 41, 50. *Millenium. Història i art de l'Església catalana*, Barcelona 1989, pàg. 488.

8 Joaquim GARRIGA; Joan BOSCH I BALLBONA: *Història de la cultura catalana*. Vol. II, *Renaixement i barroc, segles XVI-XVII*, Ed. 62, Barcelona 1997, pàg. 232-235.

9 El Centre de Restauració de la Generalitat de Catalunya ha dut a terme una primera consolidació, neteja i «reintegració pictòrica» de cinc d'aquestes teles. *Memòria d'activitats del centre de conservació i restauració de béns culturals mobles de la Generalitat de Catalunya 1982-1988*, Barcelona 1988, pàg. 191, 260. Una tela, *La nativitat*, va ésser exposada a l'exposició *Catalunya restaura. Expo-conservació de béns culturals*. Centre d'Art Santa Mònica. Desembre 1988 - gener 1989, Barcelona 1988, s.p.

10 Joan BOSCH I BALLBONA: «Novetats a l'entorn del pintor Pere Cuquet: Les teles del retaule major del Carme de Manresa» dins *El barroc català. Actes de les jornades celebrades a Girona els dies 17, 18 i 19 de desembre de 1987*, Barcelona, Edicions dels Quaderns Crema, 1988, pàg. 289-306. Sobre l'estat de les pintures del retaule major de l'església del Carme de Manresa vegeu: *Catalunya restaura. Expo-conservació de béns culturals*. Centre d'Art Santa Mònica. Desembre 1988-gener 1989, Barcelona 1988, s.p. Francesc VILÀ: «Una obra de Pere Cuquet a Manresa» dins *Amics de l'Art Romànic del Bages. Butlletí de divulgació i informació*, Manresa, núm. 110, octubre-desembre 1997, pàg. 748-750.

taula representa una escena de la vida de sant Feliu. Les escenes representades són: la detenció de sant Feliu, que vestit amb dalmàtica és pres per dos soldats, amb diversos personatges de fons. Una altra representa sant Feliu a la presó i encadenat, amb dalmàtica, confortat pels àngels, que toquen diversos instruments.¹¹ La tercera ens mostra el sant, lligat a una columna, en el moment d'ésser flagel·lat; mentre diversos soldats contempen l'escena. I la darrera taula representa el martiri del sant, penjat de cap per avall, i rascat per un botxí amb unes urpes de ferro, acompanyat també per alguns soldats. Les quatre taules es conserven en bon estat. Malauradament, però, només una taula ha estat restaurada; es tracta de la segona que hem esmentat i que representa sant Feliu a la presó confortat pels àngels.¹²

L'antic retaule major de l'església parroquial de Sant Feliu de Codines, del qual formaven part aquestes quatre taules, va presidir l'església santfeliuena fins a l'any 1880. En aquesta data el retaule tardorenaiuentista fou substituït per un de nou, més del gust de l'època, obra de l'escultor barceloní Josep Gay i daurat per Marcelí Carner, daurador i pintor de Castellolí.¹³ En començar

Taula de la detenció de sant Feliu tal com estava desmuntada entre els anys 1936 i 1939, en què va estar dipositada al Museu de Granollers. (Fotografia: Servicio de Defensa del Patrimonio Artístico Nacional, 1939, MDG)

les obres de col·locació del nou retaule major obrat per Josep Gay, algunes de les taules de l'antic retaule es guardaren a la casa rectoral, on les sabem ja instal·lades el dia 29 d'agost de l'any 1882.¹⁴ El fet que les taules pintades per Pere Cuquet que es conserven actualment fossin traslladades al Museu de Granollers durant la Guerra Civil (1936-1939)¹⁵ les salvà de la total destrucció que va patir l'església parroquial de Sant

Feliu de Codines al final de la guerra.

Actualment les quatre taules pintades per Pere Cuquet estan col·locades a les parets laterals del presbiteri de l'església parroquial de Sant Feliu de Codines, dues a la dreta i dues a l'esquerra de la imatge del sant titular que la presideix. La situació actual de les pintures és força dolenta per poder contemplar-

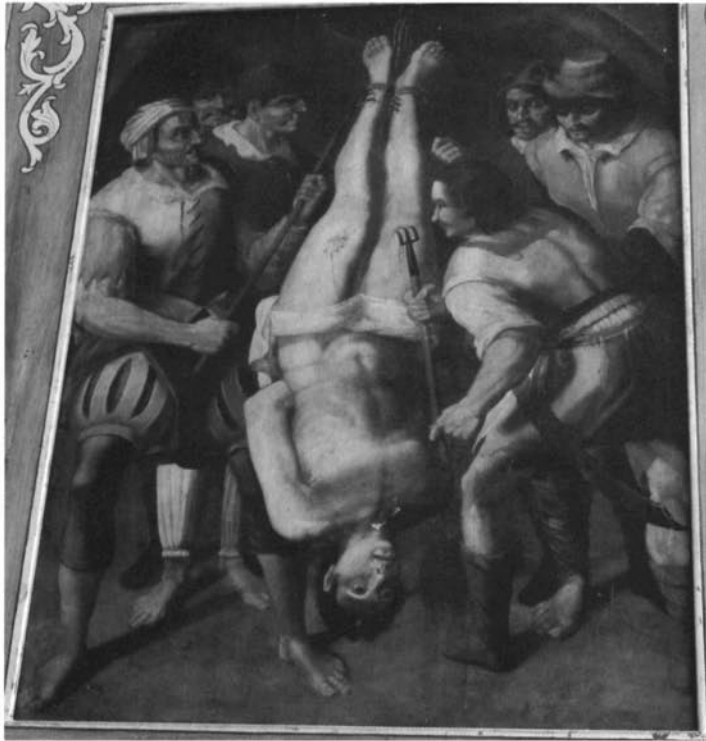
11 Sobre aquesta taula vegeu: *Millennium. Història i art de l'Església catalana*. Barcelona del 3 de maig al 25 de juny de 1989, Barcelona 1898, pàg. 488.

12 Aquesta taula fou restaurada, l'any 1989, per poder ésser exposada a l'exposició: *Millennium. Història i art de l'Església catalana*, Barcelona 1989, pàg. 488 (Servei de Conservació i Restauració de Béns Mobles. Memòria d'activitats 1989-1996, Barcelona 1997, pàg. 250).

13 Andreu DE PALMA DE MALLORCA: *Historia de la villa de San Felio de Codines. Datos y referencias*, Barcelona 1946, pàg. 95-99. Es poden veure diverses fotografies d'aquest retaule a les pàg. 97, 98, 99 i 269, d'aquesta història.

14 Segons la crònica del senyor Pelegrí Casades, secretari de l'Associació Catalanista d'Excursions Científiques: «En la rectoria's conservan alguns quadros del antich altar, bastant apreciables alguns d'ells.» («Excursió particular a St. Feliu de Codines, Gallifa, Estany, Oristà, Prats de Lluçanès, Sagas, Olvan, Gironella, Casserras, Berga y Manresa, los 29 d'agost al 10 de septiembre de 1882» dins *L'Excursionista. Bolletí mensual de la Associació Catalanista d'excursions científicas*, Vol. II(1882-1886), pàg. 141).

15 En algun moment de la Guerra Civil les quatre taules van ser traslladades al Museu de Granollers sota la custòdia del Servicio de Defensa del Patrimonio Nacional Artístico del Ministerio de Educación Nacional. (Arxiu Museu de Granollers). Sobre la destrucció i reconstrucció de l'església parroquial de Sant Feliu vegeu: Andreu de Palma de Mallorca: *Historia de la Villa de San Felio de Codines. Datos y referencias*, Barcelona 1946, pàg. 193-195.

Martiri del sant, penjat de cap per avall, i rascat per un botxí amb unes urpes de ferro, acompanyat també per alguns soldats.

(Fotografia: Pere Cornellas, 2003)

les bé, i encara molt pitjor per poder-les fotografiar, a causa del lampadari que hi ha sobre l'altar.

L'atribució de l'autoria de les pintures de l'antic retaule de Sant Feliu a Pere Cuquet es féu a partir de la notícia documental que reporta el P. Andreu de Palma en la seva *Historia de la Villa de San Felio de Codines*, tret del llibre de l'obra de l'església parroquial. L'anotació del Llibre de l'Obra publicada pel P. Andreu de Palma diu així:

«El día 13 de abril de 1636 se daba a pintar "lo retaulo mayor de la Iglesia de St. Felíu de Codinas per preu

de set sentas lliures a Joan Vehí daurador ciutadà de Barcelona 525 lls. per lo deurar y estofar, y a Pere Cuquet pintor també ciutadà de Barcelona 175 lls. com consta ab acte rebut en poder del Dr. Andreu Fontcuberta de la vila de Moyá, dit dia y any. Son 700 lls.»¹⁶

És a partir de la notícia sobre el notari que va protocol·litzar el document que hem localitzat el contracte del pintat i daurat del retaule major de la parroquial de Sant Feliu de Codines i que ara posem a l'abast de tots els historiadors. El document es troba en el manual del notari de Mojà Andreu Fontcuberta, conservat a

l'Arxiu Històric de Protocols de la ciutat de Barcelona, ben accessible des que Josep Maria Madurell, l'any 1959, va publicar-ne el catàleg.¹⁷

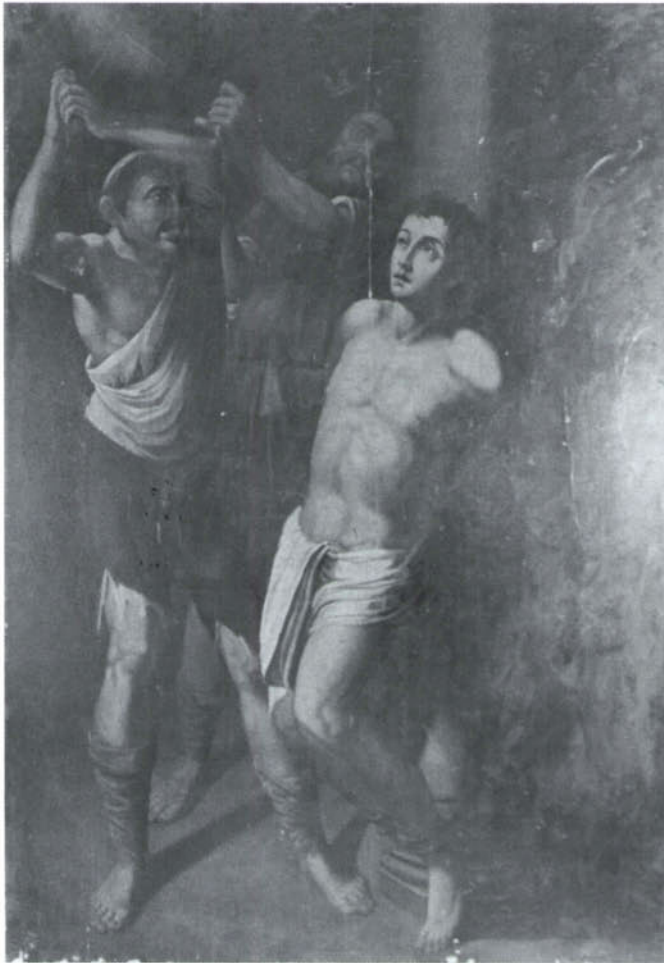
SIGNATURA DEL CONTRACTE DEL DAURAT I PINTAT DEL RETAULE DE SANT FELIU DE CODINES

El contracte per daurar i pintar el retaule major de l'església parroquial de Sant Feliu de Codines se signà «*in domibus rectoriae ecclesiae parochialis Sancti Felicis de Cutinis*», és a dir a la casa rectoral, el dia 14 d'abril de l'any 1636, davant del notari moianès Andreu Fontcuberta.¹⁸ Cal fer, doncs, una precisió cronològica a la notícia del P. Andreu de Palma, segons la qual el retaule s'havia donat a pintar i daurar el dia 13 d'abril, quan en canvi el contracte se signà el dia 14 d'abril de 1636. La data reportada pel P. Andreu de Palma de Mallorca correspon al dia que es féu l'assemblea dels caps de casa feliuencs en la qual es prengué la decisió de tirar endavant el pintat i daurat del retaule, com ho diu el mateix contracte, «*lo die de ayr*». Amb aquesta finalitat s'havien reunit a l'església feliuenc el rector, els obrers, el clavari «*y la major part dels caps de cases*» de la parròquia de Sant Feliu. És molt probable que també hi assistissin el pintor Pere Cuquet i el daurador Joan Basi. Per tant, el dia 13 d'abril del 1636 es prengué la decisió comunitària de pin-

¹⁶ Segons l'autor cita el llibre de l'Obra: Arxiu Parroquial, Entrades i Exides 1627-1672, f. 90 (P. Andrés DE PALMA DE MALLORCA: *Historia de la Villa de San Felio de Codines. Datos y referencias*, Barcelona 1946, pàg. 89-90).

¹⁷ José Maria MADURELL I MARIMON: *Arxivo General de Protocolos de Barcelona. Sección histórica. Índice cronológico alfabético*, III volums, Barcelona 1950-1959.

¹⁸ Vegeu l'apèndix.

Taula de la flagel·lació de sant Feliu tal com es trobava entre els anys 1936 i 1939, en què va estar dipositada al Museu de Granollers. (Fotografia: Servicio de Defensa del Patrimonio Artístico Nacional, 1939, MDG)

tar-lo i daurar-lo i, l'endemà, 14 d'abril, és signà el contracte de l'obra davant del notari.

Les parts contractants, segons el document, eren el pintor Pere Cuquet i el daurador Joan Basi –el contracte els anomena sim-

plement «pintors, ciutadans de Barcelona»–, d'una part, i el rector, mossèn Joan Matarodona, els obrers de l'església Joan Villar i Bernat Tura i el clavari Jacint Farell, en representació de la feligresia de la parròquia de Sant Feliu de Codines, de l'altra.

EL DAURAT DEL RETAULE

La primera clàusula del contracte fa referència a la feina que havia de fer el daurador. Joan Basi –no Vehí com va escriure el P. Andreu de Palma–,¹⁹ s'hi comprometia a daurar, «*de bon or fi, be y decenment, tot lo dit retaula y sacrari, exceptat los taulons de pintura*». El document notarial continua especificant, molt detalladament, l'ordre que s'havia de seguir en el daurat: «*comensant a daurar la primera peça tot lo bancal y pedestals (...) y consequativament todas las columpnas, los pilastres detras de ditas columpnas, totes les cartelas y cornisas y sobrebancal; todas las diffinitions y sobrecimas-sis y quasevol peça vista de dit retaula y todas las figuras y pasteras de aquelles*»; y continua dient: «*y esgraphiara y estufara todas las figuras son en dit retaula (...) y encarnara ditas figuras en las parts delles hont convindra*», és a dir, havia de daurar, com era habitual, totes les parts visibles del retaule.²⁰

A més del treball de daurar, esgrafiar i estufar el retaule major de Sant Feliu de Codines, l'artista també es comprometia a daurar «*de bon or fi y encarnar una figura de Sant Domingo que esta en lo altar de Nostra Señora del Roser*», és a dir, una imatge exempta de sant

19 Cal remarcar-ho perquè a partir de la citació del P. Andreu de Palma, J. F. Ràfols, en el seu *Diccionario de artistas de Cataluña* tracta Joan Basi i Joan Vehí com a dos dauradors diferents (J. F. RÀFOLS: *Diccionario biográfico de artistas de Cataluña*, vol. I, Barcelona 1951, pàg. 96 es refereix a Joan Basi; i en el vol. III, Barcelona 1954, pàg. 208, sobre Joan Vehí). El diccionari Ràfols fa una lectura errònia en dos punts de la notícia que va publicar el P. Andreu de Palma en la seva història de Sant Feliu de Codines. En primer lloc, el *Diccionario* diu que Joan Vehí (Basi) *fué encargado de pintar el retablo mayor de la parroquia de San Feliu de Codinas*, mentre que el pintor fou Pere Cuquet. En segon lloc diu que pels treballs del pintat i del daurat es pagà «*la cantidad de setecientas libras, más quinientas veinticinco por dorarlo y estofarlo*», és a dir, que el cost total de l'obra seria de 1.225 lliures, una lectura ben equivocada, com veurem.

20 No són gaires les notícies publicades que hem trobat sobre el pintor i daurador Joan Basi. Sabem que l'any 1610 cobrava 15 rals per pintar de rosa la carassa de l'orgue de la catedral de Barcelona (Josep PAVIA I SIMÓ: *La música a la catedral de Barcelona durant el segle XVII*, Barcelona 1986, pàg. 274). Conjuntament amb el pintor genovès Baptista Palma, Joan Basi contractà el pintat i daurat del retaule de la Mare de Déu de les dones de l'església de Sant Pere de Terrassa (Santi TORRAS I TILLÓ: «D'Antoni Sabater a Baptista Palma. Obres i artistes del renaixement a Terrassa (1546-1621)» dins *Terme*, núm. 14, novembre 1999, pàg. 65, apèndix núm. 5, pàg. 70). Per a la seu barcelonina daurà, l'any 1614, el retaule de la Puríssima (J. F. RÀFOLS: *Diccionario de artistas de Cataluña*, vol. I, Barcelona 1951, pàg. 96). Vers el 1618 tornà a treballar a Terrassa, en el daurat del retaule de sant Antoni (Salvador CARDÚS: *Grandeses i antiguitats d'Egara-Terrassa*, Terrassa 1973, pàg. 36-38). Fou l'artista triat, l'any 1619, pels jurats de Rubí per daurar i policromar el retaule major de l'església de Sant Pere de Rubí obrat pels escultors Rubió de Moia (Santi TORRAS I TILLÓ: «Més dades sobre l'església de Sant Pere de Rubí en l'art i en el temps» dins *Terme*, núm. 16, novembre del 2001, pàg. 122, nota 27, pàg. 142). I l'any 1628, daurava el retaule de la Mare de Déu del Roser de la catedral de Barcelona (Josep MAS: *Guia itinerario de la catedral de Barcelona*, Barcelona 1916, pàg. 70).

Sant Feliu a la presó i encadenat, amb dalmàtica, confortat pels àngels, que toquen diversos instruments. (Fotografia: Pere Cornellas, 2003)

Domènec, del retaule de la Mare de Déu del Roser de la mateixa església. El document, curiosament, diu que la figura de sant Domènec tenia «de alçada de dos palms y mig poch mes o manco».²¹ Ben segur que, seguint la iconografia rosariana, es tractava d'una imatge de sant Domènec,

considerat el propagador del rosari, agenollada rebent els rosaris de la Mare de Déu.²²

EL PINTAT DEL RETAULE

En la segona clàusula del contracte, el pintor Pere Cuquet es

comprometia a «*pintar de pinzell y fines colors tots los quinze taulons que son en dit retaule segons lo art, us y styl de bon pintor*». Aquesta precisió de quinze taules que el pintor havia de pintar –recordem que només s'han conservat quatre taules– ens fa pensar que no es tractava d'una obra, «d'un encàrrec possiblement menor», com ha escrit Joan Bosch i Ballbona,²³ almenys quantitativament, sinó que estem davant d'una obra de Pere Cuquet força més rellevant.

S'establia el termini de lliurament de les pintures: el dia 24 de juliol de l'any 1637, uns quinze mesos després de la signatura del contracte.

Malauradament el document contractual no ens descriu el programa iconogràfic que Pere Cuquet havia de desenvolupar en les quinze taules reservades al seu pinzell. El text només precisa que el pintor havia de pintar «*les histories que a dits señors los aparexera y li designaran*».

Joan Bosch i Ballbona, a partir de les taules conservades, proposa un programa iconogràfic que dependria de la *Historia general de santos y varones...* del P. Antoni Vicenç Domènech (1553-1607),²⁴ una proposta que creiem ben argumentada i molt versemblant.²⁵

21 Sobre el retaule del Roser de la parroquial de Sant Feliu de Codines vegeu: Andreu DE PALMA DE MALLORCA: *Historia de la Villa de San Feliu de Codines. Datos y Referencias*, Barcelona 1946, pàg. 101. I sobre la Confraria de la Mare de Déu del Roser de Sant Feliu, pàg. 137-141.

22 Valeri SERRA I BOLDÚ: *El Llibre d'Or del Rosari a Catalunya*, Barcelona 1925, l'autor dedica els capítols XII-XIV a la iconografia rosariana, pàg. 249-341. El més habitual és que agenollats als peus de la Mare de Déu del Roser hi hagi les imatges de sant Domènec i santa Caterina rebent els rosaris de mans de la Mare de Déu. Amb tot, en alguns gravats i retaules, només hi havia la imatge de sant Domènec; originalment aquest podria ésser el cas del retaule de la Mare de Déu del Roser de Sant Feliu de Codines. Sabem que a finals del segle XIX, a més de les imatges de la Mare de Déu del Roser i sant Domènec hi havia també la imatge de sant Francesc d'Assís (Andreu de PALMA DE MALLORCA: *Historia de la Villa de San Feliu de Codines*, Barcelona 1956, pàg. 101).

23 Joan BOSCH I BALLBONA: «Novetats a l'entorn del pintor Pere Cuquet: les teles del retaule major del Carme de Manresa» dins *El barroc català. Actes de les jornades celebrades a Girona els dies 17, 18 i 19 de desembre de 1987*, Barcelona, Edicions dels Quaderns Crema, 1988, pàg. 292. Seguint el seu mestre, també ho diu Enric BLANCAFORT I MUMBRÚ: *Les quatre taules del martiri de Sant Feliu, Pere Cuquet*, text inèdit facilitat per l'autor, pàg. 14.

24 Es tracta de l'obra d'Antoni Vicenç DOMÈNEC: *Historia general de los santos y varones ilustres en Santidad del Principado de Cataluña*, Barcelona 1602. Nosaltres hem utilitzat la segona edició d'aquesta obra, amb una justificació de l'editor. Impremta de Gaspar Garrich, Girona 1630, pàg. 147-149.

25 En la mateixa línia ho escriu Enric BLANCAFORT I MUMBRÚ: *Les quatre taules del martiri de sant Feliu, Pere Cuquet*, text inèdit facilitat per l'autor, pàg. 17-23.

Això el diferencia del programa iconogràfic del retaule de la col·le-giata de Sant Feliu de Girona, considerat com a model de programa iconogràfic feliunià²⁶ i que depèn de la *Legenda aurea Sanctorum...* de Jaume de Voragine (1230-1298).²⁷

Seguint Enric Blancafort,²⁸ l'historiador Joan Bosch i Ballbona proposa una hipòtesi de programa amb sis taules pintades representant escenes de la vida de sant Feliu. Si el pintor Pere Cuquet, segons el contracte, havia de pintar-ne quinze taules, ens deixa obert un interrogant: què havia de pintar en les altres nou taules? Aquest interrogant està estretament relacionat, també, amb l'estructura que devia tenir el retaule de Sant Feliu.

LA FUSTERIA DEL RETAULE L'ANY 1636 I HIPÒTESIS SOBRE LA SEVA ESTRUCTURA

En el moment de contractar el daurat i pintat del retaule de Sant Feliu de Codines, l'any 1636, la fusteria ja estava construïda, com es diu en el document notarial. No sabem quan ni qui va construir-la, però sí que ja estava col·locada el 1629, ja que la visita pastoral d'aquell any s'hi referia dient: «retaule nou de relleu con la imatge de San Felio en medio».²⁹

Detall de l'escena de la presó de sant Feliu, on els àngels toquen diversos instruments musicals. (Fotografia: Pere Cornellas, 2003)

A més d'aquesta referència de la visita pastoral de l'any 1629, el contracte ens forneix una sèrie de notícies sobre elements del retaule que ens permeten de proposar una hipòtesi sobre la seva estructura. Com a continuació argumentarem, creiem que l'estructura del retaule major de l'església parroquial de Sant Feliu de Codines estava formada pel pedestal o sòcol, la predel·la, amb l'altar al mig i almenys tres grades i un sagrari manifestador, tres andanes horitzontals, a més del cimbal i cinc carrers verticals.³⁰ Cal dir que no hem trobat cap referència a la traça ni a les mides del retaule ni sobre quin tipus de planta tenia.

Tenint en compte que, segons el document contractual, el conjunt de taules que havia de pintar-hi Pere Cuquet era de quinze, i que el retaule tenia sagrari expositor; sabent que el retaule tenia fornícules amb imatges exemptes, el contracte parla de daurar «*totas las figuras y pasteres de aquelles*», sense precisar quantes eren, però del plural se segueix que almenys eren dues, i com que no sabem amb exactitud quantes fornícules tenia el retaule és possible proposar dues hipòtesis de disposició de les pintures i fornícules del retaule. La diferència radicaria en el fet que el pedestal o sòcol fos pintat o no. Segons una hipòtesi o l'altra el retaule tindria dues o sis fornícules.

26 Sobre aquest retaule vegeu: Joaquim GARRIGA: «L'època del renaixement s. XVI» dins *Història de l'art català*, Barcelona 1986, pàg. 68-71. Josep CLARA; Josep Me MARQUÈS: *Sant Feliu de Girona*, Girona 1992, pàg. 21-23.

27 Jacobus de VORAGINE: *Legenda Aurea Sanctorum... aureum volumen offert Petrus Lopez*; hem fet servir l'edició impresa a Matrini, J. Garcia 1688. Hi ha una traducció castellana: *La leyenda dorada*, traducció del llatí: Fray José Manuel MACIAS, Madrid 1982, 2 vol.

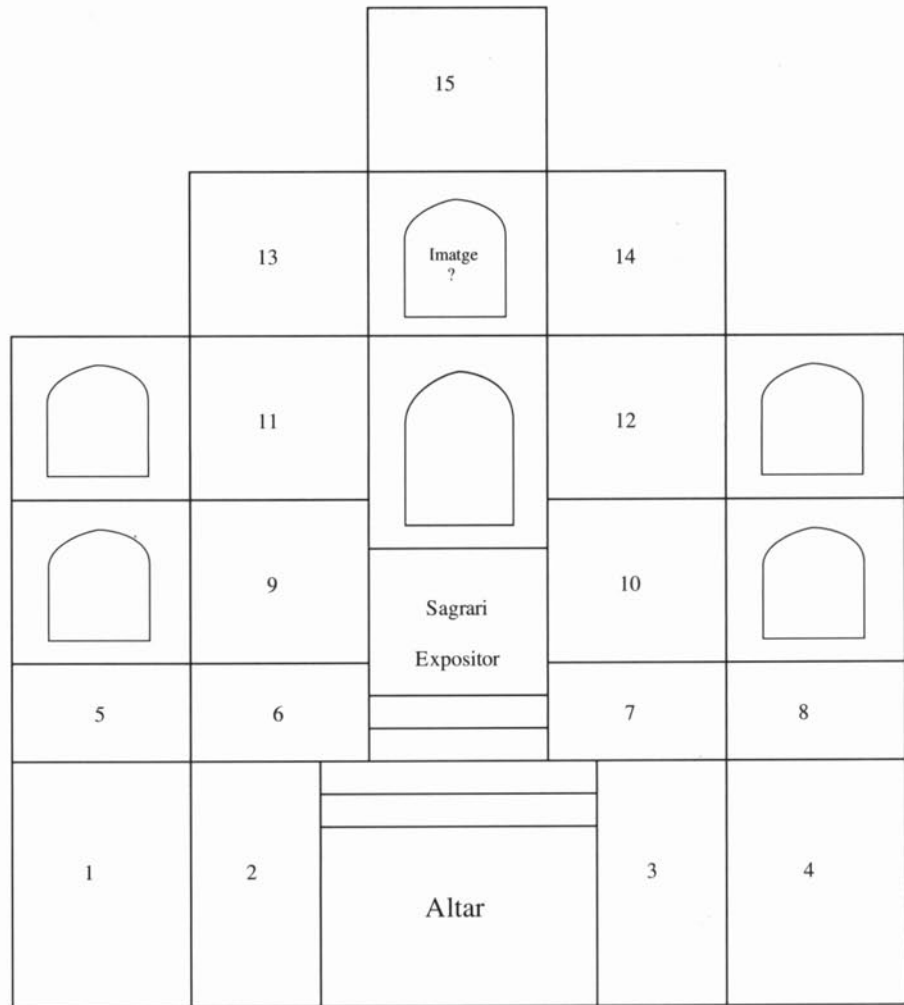
28 Enric BLANCAFORT I MUMBRÚ: *Les quatre taules del martiri de sant Feliu*, Pere Cuquet, text inèdit facilitat per l'autor, pàg. 17-23.

29 Andreu DE PALMA DE MALLORCA: *Historia de la Villa de San Feliu de Codines. Datos y referencias*, Barcelona 1946, pàg. 99.

30 Aquesta tipologia d'estructura de retaule major és comuna en bona part dels altars majors de les parroquials de la veïna comarca del Moianès construïts a la primera meitat del segle XVII. Segueixen o segueixen aquesta estructura els retaules majors de Sant Fructuós de Castellterçol, el de Sant Vicenç de Calders, Sant Feliu de Calders, el de Sant Quirze Safaja, els de Santa Maria i Sant Joan d'Oló o el de l'església de Sant Sebastià de Moia, entre altres, tots construïts entre els anys 1620-1663.

Hipòtesi A: un retaule amb sis fornícules

La hipòtesi d'estructura que ens sembla més versemblant és la d'un retaule amb sis fornícules (croquis núm. 1). Segons aquesta proposta el retaule tindria dues fornícules en cada andana dels carrers primer i cinquè, i dues més en el carrer central: una a la segona andana, sobre mateix del sagrari expositor, i l'altra a la tercera andana. El pedestal o sòcol tindria quatre taules pintades, dues a cada costat de l'altar (núm. 1-4), la temàtica de les quals no coneixem. En la predel·la, hi hauria quatre taules pintades (núm. 5-8), dues a cada costat del sagrari manifestador, situat sobre les grades de l'altar i al centre del retaule. En aquestes taules de la predel·la possiblement hi haguessin pintades quatre escenes de la passió de Jesús, com ara: l'oració a l'hort de Getsemaní, la flagel·lació, la coronació d'espines i Jesús portant la creu. Aquestes quatre històries, conjuntament amb la crucifixió, que molt possiblement hi havia pintada al cim del retaule (núm. 15), representen els cinc dolors. La resta de les pintures (núm. 9-14) representarien sis històries de la vida de sant Feliu, tema principal del retaule. Les escenes representades serien les de les quatre taules conservades: la detenció del sant, la flagel·lació, el martiri amb les urpes de ferro i sant Feliu a la presó confortat pels àngels; mentre que les dues taules desapare-

Croquis de la hipòtesi A, un retaule format per quinze taules i sis fornícules per a les escultures de bulto. (Dibuix: Oriol Llobet)

gudes podrien representar, segons la proposta d'Enric Blancafort i Mumbrú,³¹ seguida també per Joan Bosch i Ballbona,³² una escena de la presó abans de la mort del sant i la mort de sant Feliu per degollació.

De la imatgeria exempta de les sis fornícules solament podem afirmar que en la primera andana, en la pastera o fornícula cen-

tral, la situada sobre el sagrari manifestador, hi havia una imatge de sant Feliu, el sant titular de l'església. En el centre de la segona andana, sobre mateix de la imatge de sant Feliu, possiblement hi havia una imatge de la Mare de Déu. En canvi no tenim cap proposta sobre quines imatges hi podia haver en les quatre pasteres o fornícules dels carrers primer i cinquè.

31 Enric BLANCAFORT I MUMBRÚ: *Les quatre taules del martiri de Sant Feliu, Pere Cuquet*, Treball inèdit facilitat per l'autor, pàg. 21.

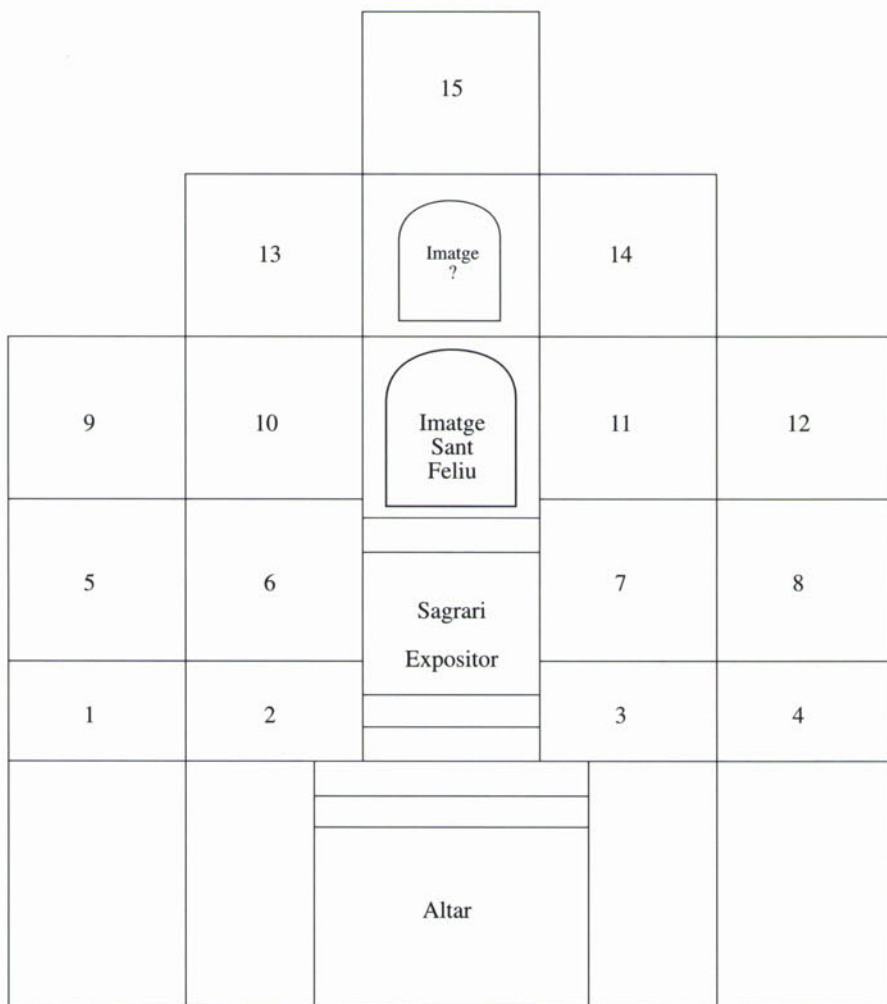
32 Joan BOSCH I BALLBONA: «Novetats entorn del pintor Pere Cuquet: les teles del retaule major del Carme de Manresa» dins *El barroc català. Actes de les jornades celebrades a Girona els dies 17, 18 i 19 de desembre de 1987*, Barcelona, Edicions dels Quaderns Crema, 1988, pàg. 292-294.

Hipòtesi B: un retaule amb dues fornícules

La segona hipòtesi manté, bàsicament, la mateixa proposta de programa de la hipòtesi A, només amb dues diferències. La primera és que el pedestal del retaule no estaria pintat; i la més rellevant seria que en el primer i cinquè carrer hi hauria quatre taules pintades en lloc de les pasteres o fornícules amb imatges exemptes (núm. 5, 8, 9, 12). L'interrogant que comporta aquesta proposta és què hi havia pintat en aquestes quatre taules.

EL PINTAT DE LA TRONA DE L'ESGLÉSIA DE SANT FELIU

Segons el document contractual que publiquem, el pintor Pere Cuquet també «*promet y se obliga pintar la trona de dita sglesia (...) de aquellas figuras o historias que per dita trona a ell li aparexera convenir*». Aquesta informació ens documenta una altra obra del pintor Pere Cuquet, malauradament també desapareguda. Del contracte es desprèn que el moble ja estava construït i no fa cap referència de si hi havia algun tipus d'imatgeria. La trona de l'església de Sant Feliu que va pintar Pere Cuquet degué desaparèixer cap al final del segle XVIII, en què, com testimonia el P. Andreu de Palma, l'any 1798 es construï una nova trona. No sabem si es devien aprofitar les pintures de l'antiga trona per decorar la nova, però la Guerra Civil de l'any 1936 també destruï la nova trona.³³

Croquis de la hipòtesi B, cas que el retaule tingués dues fornícules per a les escultures i quinze taules. (Dibuix: Oriol Llobet)

ELS TERMINIS DEL PINTAT I DAURAT DEL RETAULE I VISURACIÓ DE L'OBRA

El contracte preveia que els treballs, tant del daurat com del pintat, que havien de fer Joan Basi i Pere Cuquet, havien d'estar acabats l'any següent, concretament el dia 24 de juliol de 1637, vigília de la festa de Sant Jaume apòstol.

Una vegada el retaule estigués «*acabat de pintar y daurar y tornat assentar en son lloch*», el rector, els obrers i el clavari, dins el ter-

mini d'un mes després d'haver-se retornat el retaule al presbiteri de la parroquial de Sant Feliu, podien fer-lo «*judicar per personas habils y destres en la hart de pintura y dauradura neutrals*». Per la seva part, Joan Basi i Pere Cuquet es comprometien a esmenar qualsevol defecte o falta que poguessin trobar-hi els experts. Si la visuració no es feia dins del termini d'un mes, es considerava que els treballs del daurador i del pintor eren acceptats pel rector, obrers i clavari de Sant Feliu de Codines.

33 Andreu DE PALMA DE MALLORCA: *Historia de la Villa de San Feliu de Codines. Datos y referencias*, Barcelona 1946, pàg. 103.

PAGAMENT DEL DAURAT I PINTAT DEL RETAULE

Els representants dels santfeliuencs es comprometien a pagar «a dits mestres Basi y Cuquet, pintors presents, que per lo pintar y daurar lo dit retaule, trona y figura de Sant Domingo de dita sglesia de Sant Feliu de Codines» la quantitat de «set centes lliures de moneda Barcelonesa en diner comptant». Aquesta quantitat era el cost total del retaule, i per això el document, a continuació, precisa la quantitat que havia de rebre cada un dels artistes, «ço es, a dit mestre Joan Basi sinch centes vint y sinch lliures, y a dit mestre Pere Cuquet cent setanta y sinch lliures de dita moneda», per tant al daurador 525 lliures i al pintor 175 lliures.

El daurador, mestre Joan Basi, havia de cobrar 525 lliures en tres terminis. En començar la feina havien de pagar-li 150 lliures. El segon termini, 200 lliures, havia de fer-se efectiu una vegada hagués «acabat de daurar des de la cornisa gran de dit retaule que passa sobre lo cap de sant Feliu inclusive de part a part y de alt a baix tot lo dit retaule», que corresponia a la meitat inferior del retaule. I les 125 lliures restants una vegada acabada tota la feina i estigués «tornat tot a son lloch» i visurada i acceptada l'obra.

Al pintor, Pere Cuquet, havien de pagar-li 175 lliures. En començar la feina havien de fer-li efectives la quantitat de 50 lliu-

res. «A mitja obra, en lo termini de la segona paga... altres sinquant lliures». I les restants 75 lliures una vegada el retaule tornés estar col·locat al seu lloc «y acabat de pintar aquell y dita trona y dit retaule judicat», és a dir una vegada acabada totalment l'obra i acceptada.

Pel que fa al pagament del retaule de Sant Feliu de Codines només hem pogut localitzar un rebut de pagament. Es tracta d'una època, datada el dia 15 de febrer de l'any 1637 i signada per Joan Basi, en què el daurador reconeix haver rebut, per mitjà del seu procurador, Jeroni Toreno, pintor de Barcelona, la quantitat de dues-centes lliures «pro resta et complemento redemptionis sive preufet de daurar y estufar retabulum altaris maximi ecclesiae dictae parrochia». ³⁴ Aquesta època, per la quantitat de dues-centes lliures i per la data de signatura, correspon a la segona paga establerta en el contracte. Per tant, el dia 15 de febrer ja estava acabada la segona fase del daurat i pintat del retaule. I tenint en compte que el contracte preveia que l'obra havia d'estar acabada el dia 24 de juliol de l'any 1637, l'època ens indica que les obres anaven a bon ritme i que els terminis es degueren complir d'acord amb el que es preveia en el contracte.

Altres consideracions

El contracte acaba amb la forma protocol·lària habitual en aquests documents notariais, nomenant

els avaladors. El daurador Joan Basi tenia com a avaladors Jaume Folguera i Josep Rol, negociants de Barcelona. El pintor Pere Cuquet designa com a avaladors el mateix Jaume Folguera i Bartomeu Pla, mercader de Barcelona.

Signen el contracte el rector, mossèn Joan Matarodona, els obrers de la parroquial de Sant Feliu de Codines, Joan Villar i Bernat Tura, el clavari, d'una part, i de l'altra, el daurador Joan Basi i el pintor Pere Cuquet. Com a testimonis actuen el rector de Sant Vicenç de Riells del Fai, mossèn Amat Canals, i el rector de Sant Quirze Safaja, Jeroni Anglada.

Per acabar cal deixar constància de la interessant aportació que ha fet Joan Bosch i Ballbona i ha remarcat, situant-la en el seu lloc just, Enric Blancafort i Mumbrú. Es tracta de la relació del pintor Pere Cuquet amb la vila de Sant Feliu de Codines. Segons la documentació aportada per Joan Bosch i Ballbona a partir de les fitxes de Josep Maria Madurell conservades a l'Arxiu Històric de Protocols de Barcelona, es demostra que el pintor Pere Cuquet estava casat amb Eulàlia Roca, filla de Valentí Roca i d'Àngela, tots tres naturals de Sant Feliu de Codines. ³⁵ Aquesta relació podria explicar el fet que a l'hora d'haver de pintar i daurar el retaule de la seva església, els santfeliuencs pensessin en el pintor Pere Cuquet, per les seves vinculacions familiars a la vila de Sant Feliu de Codines.

34 Barcelona, A.H.P.B., not. Antoni Joan Fita, Prothocollum trigesimum, 1637, ff. 148v-149. Signen com a testimonis d'aquesta època Jaume Muntaner i Josep Calmella, de Barcelona. S'ha conservat a l'arxiu parroquial de Sant Feliu de Codines una còpia notarial d'aquesta època (Sant Feliu de Codines, Arxiu parroquial, lligall P. 53, Escritures particulars, testaments, inventaris, capítols, etc. segles XVII-XVIII, plec «Apocas», paper solt).

35 Joan BOSCH I BALLBONA: «Novetats a l'entorn del pintor Pere Cuquet: les teles del retaule major del Carme de Manresa» dins *El barroc català. Actes de les jornades celebrades a Girona els dies 17, 18 i 19 de desembre de 1987*, Barcelona, Edicions dels Quaderns Crema, 1988, pàg. 291, nota 8, pàg. 303-304. Enric BLANCAFORT I MUMBRÚ: *Les quatre taules de sant Feliu, Pere Cuquet*, text inèdit facilitat per l'autor, pàg. 15-16.

La publicació del contracte del daurat i pintat de l'antic retaule major de l'església parroquial de Sant Feliu de Codines és una contribució a la història d'aquesta parròquia del Vallès, així com també a la història de la pintura catalana de la primera meitat del segle XVII, ja que les quatre taules que resten del retaule major de la parroquial de Sant Feliu de Codines són el testimoni més ben conservat de la pintura de Pere Cuquet, un dels exponents catalans de les maneres tardorenaiixentistes a casa nostra.

APÈNDIX

14 d'abril de 1636

Contracte entre el rector, els obrers i el clavari de Sant Feliu de Codines amb Joan Basi, daurador, i Pere Cuquet, pintor, per a daurar i pintar el retaule major de l'església parroquial de Sant Feliu de Codines.

Barcelona, Arxiu Històric de Protocols de Barcelona, Protocols de Moià, Not. Andreu Foncuberta, vol. 2, ff. 267v-269.

Die XIII aprilis MDCXXXVI in domibus rectoriae ecclesiae parochialis Sancti Felicis de Cutinis, diocesis Barchinonae.

En nom de Deu. Sobre lo pintar y daurar lo retaule del altar major de la sglesia parochial de Sant Feliu de Codines, bisbat de Barcelona, per y entre los honorables señors Joan Matarodona, prevere y rector de la sglesia parochial de Sant Feliu de Codines, los honorables Joan Villar, Bernat Tura, lo any present obrers, y Hyacynto Farell, lo mateix

any present clavari de dita sglesia, de una part; e los honorables mestres Joan Basi y Pere Cuquet, pintors, ciutadans de Barcelona, de part altra, son estats fets, pactats, fermats y jurats, los capitols de concordia, pactes y avinença següents:

Primerament, lo dit mestre Joan Basi conve y en bona fe promet a dits señors rector, obrers y clavari predits, a dites coses presents, y als llurs successors en dits carrechs respectius, encara que sien absents notari; que ell dit mestre Basi, ab sos gastos y despeses, dins un any proxim, del die de Sant Jaume apostol als 24 de juliol primer vinent en havant immediatament comptador, daurara de bon or fi, be y decentment tot lo dit retaule y sacrari, exceptat los taulons de pintura; comensant a daurar la primera peça tot lo bancal y pedestals, y tot lo que lo bancal; y consequativament todas las columpnas, los pilastres detras de ditas columpnas, todas las cartelas y cornisas y sobrecimassis y qualsevol peça vista de dit retaule y todas las figuras y pasteres de aquelles; y esgraphiara y estufara todas las figuras, son en dit retaule, sobre lo hor, y encarnara ditas figuras en las parts delles hont convindra; y en la mateixa forma daurara de bon or fi y encarnara una figura de Sant Domingo que esta en lo altar de Nostra Señora del Roser, de alçada de dos palms y mig poch mes o manco, en la mateixa sglesia, segons styl.

Item, lo dit señor mestre Pere Cuquet conve y en bona fe promet a dits señors rector, obrers y clavari predits, presents, y als llurs successors en dits carrechs respectivament, en ma y poder del notari devall scrit etc. que ell, ab tots sos gastos y despeses, realment y ab tot effecte pintara de pinzell y fines colors tots los quinze taulons que son en dit retaule segons lo art, us y styl de bon

pintor, de les historias que a dits señors los aparexera y li designaran. La qual pintura donara per feta y acabada dins un any proxim comptador del die de Sant Jaume apostol primer vinent a 24 de juliol en havant, dins lo qual termini tambe promet y se obliga pintar la trona de dita sglesia sens altre salari ultra lo devall scrit, de aquellas figuras o historia que per dita trona a ell li aparexera convenir.

Item, los dits reverents senyors rector, obrers y clavari de dita sglesia de Sant Feliu de Codines dalt dits, fent estas cosas en virtut de expressa determinatio feta entre ells dits señors rector, obrers, clavari y la major part dels caps de cases de dit lloch y parochia de Sant Feliu de Codines, lo die de ayr, en la mateixa sglesia legittimament convocats y congregats per dit effecte, ab comu aplauso de tota la parochia, segons offerixen de llur grat y certa scientia convenen y en bona fe prometen a dits mestres Basi y Cuquet, pintors presents, que per lo pintar y daurar lo dit retaule, trona, y figura de Sant Domingo de dita sglesia de Sant Feliu de Codines, en lo modo dalt dit, als dos junts los donaran y pagaran realment y ab tot effecte, set centes lliures de moneda Barcelonesa en diner comptant. Ço es, a dit mestre Joan Basi sinch centes vint y sinch lliures, y a dit mestre Pere Cuquet cent setanta y sinch lliures de dita moneda, per los terminis y pagues, modo y forma següents:

Ço es, a dit mestre Basi, en lo principi de dita obra, cent y sinquanta lliures. Doscentes lliures en havent acabat de daurar des de la cornisa gran de dit retaule que passa sobre lo cap de Sant Feliu inclusive de part a part y de alt a baix tot lo dit retaule; y lo restant a compliment de ditas sinch centes vint y sinch lliures en havent acabat de daurar, sgrafiar y encarnar tot lo dit retau-

la y figura de Sant Domingo y tornat tot assentar en son lloch; y acabada dita obra y judicat lo dit retaula si a dits señors rector, obrers y clavari los aparexera judicarlo o ferlo judicar. Y a dit mestre Cuquet li donaran y pagaran en lo principi de dita sa obra sinquanta lliures; a mitja obra, en lo termini de la segona paga de dit señor mestre Basi, altres sinquanta lliures, y las restants setanta sinch lliures en ser tornat assentar lo dit retaula y acabat de pintar aquell y dita trona, y dit retaula judicat y rebut per dits señors rector, obrers y clavari.

Item, es concordat entre ditas parts que si a dits señors rector, obrers y clavari, y als llurs successors en dita llur administratio, los aparexera que apres dins trenta dies que dit retaula sie acabat de pintar y daurar y tornat assentar, en son lloch lo agen de fer judicar per persones habils y destres en la hart de pintura y dauradura, neutrals, y a ditas parts o alguna delles no suspectes y a gasto comu de ditas parts, prometen dits mestres estar a totes las faltas y defectes que en aquell haurien comesas segons la present capitulatio, ab pacte y condicio que si dins dit termini nol hauran fet judicar, en tal cas, agen de tenir lo dit retaula per rebut y ben pintat y daurat, segons us styl de bon pintor y daurador, y segons la forma y capitulatio dalt contenguda; y en aquest cas agen y sien tinguts y obligats dit señors rector, obrers y clavari, y llurs successors, en donar y pagar realment y ab tot affecte tot lo que constara esser restats debtors a dits señors mestres del sty-
pendi y salari dalt a ells designat.

E volen y consenten las ditas parts etc.

Et ideo nos dictae partes laudantes etc. et renuntiantes. etc. convenimus et bona fide promittimus pars scilicet parti et nobis adinvicem et vicissem predicta omnia et singula prout supra altera pars nostrum alteri promisit facere, attendere et complere, tenere et observare prout melius et plenius supra continet. Sine dilatione et cum salario procuratoris pro die decem solidorum Barchinonae ultra quas etc. missiones et super quibus etc. credatur etc. renuntiantes etc. Et vobis dicto Reverendo Domino rectori, operarii et clavario diligentius cautum sit, donamus vobis in fidejussores nostros, videlicet ego dictus Joannes Basi magnifico Jacobum Falguera et Josephum Rol, negociatorem, cives Barchinone; et ego dictus Petrus Cuquet eiusdem honorabilem Jacobum Falguera et Bartholomeus Pla mercatores Barchinone et quemlibet eorum insolidum qui nobiscum respective etc. et sine etc. Ad hec nos dicti Jacobus Falguera, Josephus Rol et Bartholomeus Pla fidejussores predicti acceptantes etc. et renuntiantes promittimus etc. et pro histi tam principales quam fidejussores ac omnes nos dicti contrahentes obligamus pars parti et nobis adinvicem et vicissim videlicet nos mihi rector, operarii et clavarius omnia et singula bona redditus jura obtentiones et emolumenta dictae nostrae ecclesiae et nos dicti Joannes Basi, Petrus Cuquet principales, Jacobus Falguera, Josephus Phol et Bartholomeus Pla eorum fidejussores omnia et singula bona et jura nostra et cuiuslibet nostrum insolidum mobilia et immobilia etc. renuntiationes beneficio novarum

constitutionum etc. et consuetudini Barchinone et omnia etc. et ut predictos etc. juramus etc. Haec igitur etc. Actum etc.

Testes firme dictus Reverendi Joannis Matarodona, presbiteri rectoris, Joannes Villar, Bernardi Tura, operarium, Hiacynti Farell, clavarii, ex vos Joannis Basi et Petri Cuquet pictorum predictorum partibus ex altera qui dictis die et loco firmarunt sunt Reverendi domini Amator Canals presbyter Rector ecclesiae parochialis Sancti Vicentii de Riells, diocesis Barchinonae et Hieronymus Anglada presbiteri Rector ecclesiae parochialis Sancti Quirici Çafagie, diocesis Vicensis.

Testes vero firmen honorabilem Josephi Aragall chirurgi civis Barchinonae loco dicti Jacobi Falguera qui firmare noluit et dicti Josephi Rol fidejussorum dicti honorabilem Joannes Basi; Bernardi Oliver, droguerii, loco dicti Falguera qui noluit etc. et Bartholomei Pla, fidejussorum dicti Cuquet, qui omnes firmarunt Barchinonae videlicet dicti Josephi Aragall et Josephi Rol die septimo junii anno quo supra sunt Michael Vidal, Hilarii Riber et Josephus Miro, scriptores, Barchinonae residentes dictus vero Bernardi Oliver, octavo sig de mensis qui firmavit fuit Joannes Niverto, pictor, Bernardus Modolell, droguerius, et dictus Josephus Miro, dicti vero Pla qui eodem die octavo firmavit sunt Gabriel Anglada et Bartholomeus Anglada pelliparii civis Barchinonae et dictus Josephus Miro (...) fide fecit mag. et d. Antonius Joannes fita notario publico Barchinonae qui etc.